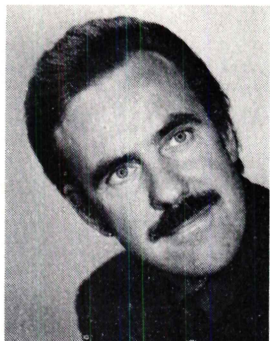

Planering för medmänsklig miljö

Johannes Olivegren

Anna Östnäs

Problem och mål

I introduktionsartikeln till detta avsnitt påvisas klart en rad missförhållanden i dagens bebyggelseplanering som inte tar hänsyn till sociala och psykiska effekter. Huvudsakligen har detta sin rot i att de som styr, planerar, bygger och förvaltar hus och städer betraktar sociologi och psykologi som bisaker och tekniska, ekonomiska, juridiska och politiska problem som huvudsaker. Människan kommer i andra hand. Så länge detta bakvända förhållande råder är ringa förbättring att vänta. Paradoxalt nog kan vi inte heller från dem som sätter människans sociala och psykiska natur i förgrunden vänta någon förbättring av bebyggelseplaneringen. De bortser ofta från bebyggelsens roll i sammanhanget eller betvivlar denna roll eftersom de upplever allvarigare missförhållanden på övergripande politiska eller ekonomiska nivåer. Sanningen är i stället den att alla nivåer och områden måste angripas samtidigt eftersom orsakerna

Ibland framförs den uppfattningen, att den fysiska planeringen skulle ha ingen eller liten betydelse för människornas hälsa och sociala anpassning. Nedanstående artikel vederlägger effektivt den uppfattningen. Författarna granskar olika sidor av den fysiska miljön men också själva planeringsarbetets uppläggning. De påvisar enkelt och åskådligt hur det går att skapa väsentligt olika kvaliteter i miljön genom olika principer för byggnaders gruppering, gåendets organisation, kollektivtrafiken och genom att blanda eller separera boende, utbildning, arbete och fritid.

Artikeln avslutas med ett program i några få punkter. Det är en försynt utmaning till alla planerare, beslutsfattare och byggare. Vilka skulle motiven kunna vara att inte söka tillämpa det programmet?

Johannes Olivegren är professor i arkitektur vid Chalmers tekniska högskola där Anna Östnäs är forskningsassistent.

ständigt skiftar och vi aldrig kan vara säkra på vilket orsakssammanhang som för ögonblicket är det kritiska.

Utän ytterligare omsvep presenteras i det följande några konkreta förslag till förbättring av planering och bebyggelse. De är långtifrån slutgiltiga utan inbjuder avsiktligt till kritik och diskussion. De är också provocativa. De vill påvisa de stora förändringar i dagens planering och byggande som blir resultatet om man tar den mänskliga naturen på allvar. De vill också påvisa det stora gap som existerar mellan att säga att man

.....
... de som styr, planerar, bygger och förvaltar hus och städer betraktar sociologi och psykologi som bisaker och tekniska, ekonomiska, juridiska och politiska problem som huvudsaker.
.....

På något sätt måste de många människorna åter bli medskapande i sin närmaste fysiska omgivning.

sätter människan i centrum och att man verkligen gör det. Alltför många välmående beslutsfattare och planerare kommer undan därför att man tror dem när de säger att de sätter människan i centrum. Med begreppet "människan i centrum" menas här att *den fysiska miljön och särskilt bebyggelsemiljön skall befrämja utvecklingen av individens personlighet och samlivet mellan människorna.*

Medskapande är verklig delaktighet

En betydelsefull faktor för personlighetsutvecklingen är att människan kan utveckla sin skapande förmåga¹). Hon behöver träna sig i att möta och lösa problem, på egen hand och tillsammans med andra. För varje dag utvecklas hon då en smula, hon blir starkare och mera kapabel att möta nya och svårare problem. Detta gäller framförallt hennes närmaste sociala och fysiska omgivning. På det sättet blir hon medskapande i dem, känner sig hemma med dem, upplever verklig delaktighet och ansvar. För den fysiska omvärlden gäller det både bostäder, skolor, arbetsplatser, fritidsanläggningar, trädgårdar och andra fysiska miljöer som individen har daglig och personlig verksamhet i. (För offentliga byggnader och anläggningar som besökes sporadiskt gäller något annorlunda samband.) Som planering, byggande och förvaltning bedrivs idag har ytterst få människor möjlighet att utveckla sin skapande förmåga, att förverkliga sig själv i den fysiska omgivningen. Därför känner de sig allt mer främmande för den, alienerade. Att rösta på olika förslag till fysiska miljöer är en skenlösning av detta problem. På något sätt måste de många människorna åter bli medskapande i sin närmaste fysiska omgivning. Då kan sysselsättningarna bli mera meningsfulla och inspi-

I ytterst få miljöer gör vi det möjligt för människorna att välja mellan gemenskap och avskildhet.

rerande och tillvaron mindre tom och innehållslös. Detta får fördelaktiga ekonomiska konsekvenser både privat och offentligt — och minskade fritidssysselsättningsproblem.

1. För att genomföra detta idag krävs en ny planeringsmetod. En sådan metod har presenterats i det s k M 70-projektet¹), Mönsterspråket, ett utformningsspråk som varje samhällsmedlem kan vara med om att utveckla och som ständigt förbättras allteftersom erfarenheterna kommer.
2. Invånarna bör i lämpliga grupper ges fullt ansvar praktiskt och ekonomiskt för sin närmaste omgivning. (Så som vissa grupper har det ordnat än idag.)
3. Av byggnadsindustrin krävs en produktionsform som gör individuella variationer möjliga och som lockar fram den skapande förmågan även hos byggnadsarbetaren. Härigenom kan också han bli medskapande människa och miljö mera mänsklig.

Gemenskap och avskildhet

Behovet av gemenskap respektive avskildhet skiftar mycket mellan individer och även för samma individ. De flesta arkitekter och planerare torde vara ovetande om i hur stor utsträckning de styr andras öden i detta avseende. I ytterst få miljöer gör vi det möjligt för människorna att välja mellan gemenskap och avskildhet. Särskilt gäller detta de stationära, de som inte så lätt kan förflytta sig till just de miljöer de vid ett visst tillfälle har behov av. De stationära är i majoritet. Omkring 55 % av dem som bor i ett bostadsområde är där under alla vardagarna. Och på kvällarna, när en stor del av den arbetande befolkningen är hemma, har de få möjligheter att i hemmet eller dess när-

¹) Delaktighet föder ansvar, M 70 Rapport 6, sid 49—63.

¹) Mönsterspråket, se M 70 Rapport 115, samt danska Arkitekten 1971, sid 477—487.

Det socialpsykologiska klimatet i gängse höghusområden blir på grund av höghusets yttre och inre egenskaper därmed ofta övervägande anonymitet och isolering.

het välja mellan gemenskap eller avskildhet, att välja enkla, osökta och icke kostnadskrävande kontaktformer. Ovetande planerar vi de flesta av våra bostadsområden utan att veta vilken roll byggnaden, byggnaders gruppering, gåendets organisation, kollektivtrafiken eller staden och naturen som två väsentliga motpoler spelar för vårt sociala och mentala välbefinnande. I det följande kan de av utrymmesskäl tyvärr endast beröras antydningvis.

Byggnaden

Vid höga bostadshus blir distansen mellan husen stor. Det är inte lätt att känna igen någon på ett sådant avstånd. Även avståndet till marken kan vara betydande. Ett stort hus har också många fönster och balkonger och rymmer många människor. När de är så många blir de lätt anonyma, både fönstren, balkongerna och människorna. Nere på marken förblir de också anonyma för varandra. Möjligen kan man från de nedersta våningarna eller vid sin sandlåda så småningom känna igen några få som ofta har sina vägar förbi.

För den som vistas inne i bostaden är de sociala upplevelserna och kontaktnivåerna få från den yttre omgivningen. Även i höghusets trappor och hissar föreligger hinder för kontakter och sociala upplevelser av inspirerande art.

Hissen, trappan och korridoren i ett höghus utgör oftast en social nollzon, ett ingenmansland som man lämnar så fort som möjligt och där kontaktinbiter sällan är välkomna. Vi skall inte här och nu fördjupa oss i orsakerna till detta intressanta fenomen. Vi kan endast konstatera att den boende även i den inre omgivningen i det traditionella höghuset har ytterst få möjligheter att osökt knyta kontakter med sina medmänniskor eller att få sina behov av kunskap om andra människor och sina behov av förströelse med dem tillgodosedda.

Det socialpsykologiska klimatet i gängse hög-

husområden blir på grund av höghusets yttre och inre egenskaper därmed ofta övervägande anonymitet och isolering. Behovet av dessa egenskaper varierar starkt hos de boende beroende på ålder, civilstånd, yrke, fysisk rörlighet, hälsa, sinnesstämning etc. Höghusen, om de skall byggas, bör därför vidareutvecklas så att möjligheten till avskildhet kompletteras med möjlighet till sociala upplevelser och handlingar.

Småbarn i höghus har ungefär hälften så lång lektid ute som barn i låghus. De är också mera sällan ute ensamma. Självständiga sociala kontakter kan härigenom fördröjas och försväras¹⁾, vilket kan få betydelse längre fram i livet. Genom lämpligare utformning av höghuset, framförallt av vertikalkommunikationerna, markvåningen, marken närmast huset samt de närliggande gemensamhetsanordningarna kan den socialpsykologiska situationen förbättras för de minsta även om den främsta åtgärden är tillsyn på lämpligt sätt.

*

Vid låga bostadshus kan distansen mellan husen göras relativt liten. Det blir lätt att känna igen någon mittemot eller något längre bort på gatan. Det blir också relativt lätt att känna igen de närmast boende även när de befinner sig utomhus. Även andra som bor längre bort kommer att passera framför ens fönster eller balkong och blir bekanta åtminstone till utseendet. De som bor i närheten av varandra blir således inte så anonyma för varandra.

Från bostaden har de boende alltså ganska många osökta möjligheter till sociala upplevelser och till kontakter med de närmast boende. Även inomhus kan dessa kontaktnivåer förekomma i de mindre och mera personliga trapporna och svalgångarna mellan lägenheterna.

Man kan också tänka sig att genom byggnadens planlösning och fasadutformning utveckla dessa möjligheter till sociala upplevelser och kontakter ännu mera i låghusen.

Genom att förlägga bostadens gemensamhetsrum, vardagsrum, kök, matplats etc mot gång-

¹⁾ Morville, Jean 1969, Planläggning av børns udemiljø i etageboligområden, SBI — byplanlægning 11.

.....
Beträffande byggnadens yttre utformning förbises oftast att gånggator och torg bör ges egenskaper av interiörer snarare än exteriörer.
.....

gatan och öppna fasaden ganska mycket mot denna, genom relativt stora fönster och dörrar, kan dessa delar av bostaden dras in i den gemensamma, offentliga zon som gånggatan utgör.

Ju större kontaktmöjligheterna blir i vissa delar av bostaden desto starkare blir emellertid kravet på avskildhet, ostördhet och personlig integritet för andra delar av bostaden. Denna zon, den privata, fordrar god ljudisolering, frihet från insyn och kontaktinver. Dessa privatrum är främst sk individrum, sovrum och arbetsrum. Helst skulle man också när så önskades kunna komma osedd till och från sin bostad.

Det socialpsykologiska klimatet i låghusområden kan alltså bli tämligen upplevelserikt och kontaktbefrämjande och differentierat. Möjligen är det svårt att uppnå tillräcklig anonymitet för dem som så önskar.

Med ledning av låghusexemplet kan man sluta sig till att korridorer eller svalgångar i ett högre hus skulle kunna öka kontaktinverternas om de utformades på rätt sätt och anslöts till gemensamhetsutrymmen av olika slag: gemensamma balkonger och uteplatser, tvättstugor, hobbyrum, samlingslokaler, butiker, barnstugor, pubar etc. Kollektivhus, hotell och liknande anläggningar ger en antydning om hur höghusbostaden skulle kunna förbättras.

Beträffande *byggnadens yttre utformning* förbises oftast att gånggator och torg bör ges egenskaper av interiörer snarare än exteriörer. Det betyder främst att fasader mot dessa rum, i form och material, bör ges en inbjudande, vänlig och öppen karaktär, som har relationer i höjd och djupled till människan på gatan eller torget. Något av det som sker inne i huset kan tillåtas exponera sig utåt för att berika uterummet. Sådana fasader borde med andra ord vara glada och livgivande, halvöppna väggar i en interiör snarare än den ofta alltför frånvända och bistra utsidan av ett halvhemligt inre.

Byggnaders gruppering

Byggnadernas gruppering har avgörande inflytande på det psykologiska och sociologiska klimatet i ett bostadsområde. Genom byggnadernas gruppering kan ett område och dess markfunktioner differentieras i distinkt karaktärsskilda och olikartade miljöer. I stället för att gruppera byggnader på mekaniskt lika avstånd från varandra, vilket upplevs som enformigt och mera tätbyggt än det i verkligheten är, kan bebyggelsen komprimeras utefter huvudgångstråk. Dessa får härigenom bättre rumsavgränsningar, större befolkningsunderlag, flera aktiviteter samt kortare och bekvämare gående. Som nödvändigt komplement till den människogjorda och livliga gånggatan behövs tämligen händelselösa, lugna och stora uterum, utblicksområden formade av naturen.

Korta avstånd mellan hus kan vara en fördel mot en livligt trafikerad gånggata och för vissa av bostadens rum. Detta ger möjlighet till synkontakter för dem som måste hålla sig inomhus och kanske behöver något händelserikt att se på. Insynen mitt emot upplevs i detta fall knappast som ett problem eftersom det finns så mycket annat som lockar ens blick och motiverar att man tittar ut. Naturligtvis krävs som komplement friare vyer från andra delar av bostaden.

*

Många fysiologiska, psykologiska och sociologiska skäl men också lämpliga utbyggnadsetapper, terrängförhållanden och förvaltningsformer etc talar för att *bebyggelsen bör indelas i grupper på olika storleksnivåer*. Tre sådana storleksnivåer kan här diskuteras som inte i första hand är bundna vid underlagstänkandet när det gäller skolor, butiker och andra serviceanläggningar. Inte alltid rimmar här det "företagsekonomiska" med det mänskliga.

- a. *Närgrupper* 10—60 hushåll
- b. *Kvartersgrupper* 150—250 hushåll (upp till 500 personer)

.....
Byggnadernas gruppering har avgörande inflytande på det psykologiska och sociologiska klimatet i ett bostadsområde.
.....

c. *Stadsdelsgrupper* 1 000—3 000 hushåll (upp till 7 000 personer)

a. *Närgrupperna*. Dessa motiveras t ex av att 8—12 Hushållsrepresentanter i en planerings-situation kan samlas kring ett gemensamt bord och att en sådan grupp kan upprätthålla ganska god kontakt. Femton till trettio hushåll brukar motiveras som en gruppstorlek som ger lagom ur-val vid vänslekter bland grannar. Fyrtio till sextio hushåll brukar motiveras som en lagom hushållsgrupp kring gemensam närlekplats.

Närgrupperna torde vara lagom stora för att sk subkulturer kan bildas utan att "gettofara" uppstår. Man kan inom gruppen finna stöd för sina värderingar eller beteenden vilka kanske ut-vecklas till en gemensam livsstil för gruppen men ändå inte särskilt isolerat från andra grupper med andra värderingar och beteenden. Detta torde vara en bättre teori än tanken på total integra-tion, dvs en fullständig blandning, sida vid sida av människor med mycket olika sociala, kulturella eller ekonomiska olikheter. En sådan blandning kan mycket väl leda till en karaktärlös och ut-slätad social miljö. Om variationen av livsstilar i den närmaste omgivningen är alltför stor kan man få svårt att finna sin egen. Resultatet kan bli hållningslöshet och likgiltighet. Både de uppväxan-de och de vuxna kan få svårigheter att i den so-ciala och fysiska omgivningen finna stöd eller hjälp och inspiration för sin personlighetsutveck-ling eller för sitt samliv, eller för att utveckla en egenart, en personlig livsstil. För de uppväxande kan det bli en kaotisk mängd roller och stilar som individen aldrig hinner växa in i. En alltför hete-rogen omgivning ger också större osäkerhets-känsla. Man måste i alltför hög grad möta okända situationer och ständiga överraskningar.

Sitt viktigaste ändamål torde närgrupperna dock ha i att ge lagom små barngrupper med relativt bred ålderssammansättning skiftande rollfördelning vid lekar etc. Särskilt viktigt är detta för barnens sociala utveckling¹).

Närgrupperna bör inte skiljas skarpt från var-

¹) Leka och lära, M 70 Rapport 6, sid 65—69.

Om variationen av livsstilar i den närmaste omgivningen är alltför stor kan man få svårt att finna sin egen.

andra utan överlappa varandra så att olika sociala eller praktiska gruppbildningar tämligen fritt kan uppstå och upplösas.

b. *Kvartersgrupperna*. Dessa bör vara lagom stora för att bilda lätt igenkännbara områden med egenvärde, egen profil sett utifrån staden som hel-het. Man kan identifiera sig med denna del av staden. Man upplever en viss relativ trygghet. Man känner igen andra och är själv igenkänd. Kvartersgruppen kan också vara en lämplig en-het som invånarna själva förvaltar och ansvarar för. Gruppen ger möjlighet till gemensamma mö-ten där många av gruppmedlemmarna kan vara med och där besluten sker i nära kontakt med varje individ, dvs var och en känner sig verkligen delaktig i besluten.

Inom varje kvartersgrupp förlägges de gemen-samma anläggningar som hör till gruppen. När-lekplatser, tvättstugor, förråd, p-platser, hobby-utrymmen, lokala träffpunkter, rådstuga etc. Mel-lan kvartersgrupperna läggs gemensamhetsanord-ningar som gäller flera kvartersgrupper och helst med sådant innehåll att man dagligen har anled-ning att besöka dem, t ex hållplatser, barnstugor, skolor, närbutiker, tennisplaner, större bollplaner och andra utomhusanordningar. Den dagliga kon-takten utanför kvartersgruppen minskar risken för isolering inom gruppen.

c. *Stadsdelsgrupp*. Denna gruppstorlek har nämnts som en lämpligt fungerande kommun-del inom vilken invånarna fortfarande har möjlighet att uppleva rimlig delaktighet i beslut.

Gåendets organisation

För de sociala relationerna är det betydelsefullt att observera gångstråkens betydelse. Utformning-en av dem blir avgörande för en stor del av det socialpsykologiska klimatet i närmiljön, kvarteret, stadsdelen och staden.

Ett vanligt fel är att gåendet och mänskliga

=====
Gångstråket bör vara en pulsåder mellan relativt tätliggande hus, med hyggligt klimatskydd, läga solplatser och ganska små torgrum. Dessa mer händelserika stråk genererar i sig själv sociala upplevelser och handlingsmöjligheter.
=====

förehavanden är alltför utspridda i områdena. Eller också går gångstråken utefter biler, ute i öppna terrängen, är dåligt upplysta, saknar vindskydd och soliga vrår och rum för människor att vara i, entréer vetter åt andra håll, gemensamhetslokaler, skolor etc öppnas ej mot stråket eller ligger helt vid sidan om, utspridda i området. Härigenom går man miste om att uppleva de många tusentals mänskliga förehavanden som förekommer eftersom de sprids ut och därigenom isoleras från varandra i tid och rum. Området uppfattas som händelsefattigt och livlöst, man stöter sällan på folk och har svårt att få kontakter på ett ösökt sätt. *Ytterligare serviceanläggningar eller arbetsplatser som sprids ut på samma tillfälliga sätt skulle inte åstadkomma någon förbättring.*

I stället bör gångstråken planeras som ganska få, gena och bekväma *samlingsstråk för mänskliga förehavanden* genom att placera och utforma dem så att de verkligen blir begagnade av alla. Man bör komma ihåg att gåendet söker sig den genaste eller bekvämaste vägen till intressepunkterna. Entréer, förråd, barnvagnsrum, balkonger, sandlådor, hobbyrum, tvättstugor, daghem, gemenskapslokaler, skolor, serviceanläggningar, arbetsplatser etc bör vara en pulsåder mellan relativt tätliggande hus, med hyggligt klimatskydd, läga solplatser och ganska små torgrum. *Dessa mera händelserika stråk genererar i sig själv sociala upplevelser och handlingsmöjligheter.* Den som känner sig ensam har här större möjlighet att ösökt få åtskilliga kontakter både i sin egen närmiljö och i staden i övrigt. Dessa gångstråk blir också bättre upplysta och "automatiskt" bevakade och därigenom säkrare fysiskt och psykiskt.

Gångstråken bör ej vara säckgator utan gå i ändlösa slingor. Klar differentiering bör göras mellan samlingsstråk och bistråk. *Gemensamhets-*

anläggningar bör endast förläggas utefter samlingsstråk; kvarterets utefter kvarterets samlingsstråk, stadsdelens utefter stadsdelens samlingsstråk. Stadsdelens samlingsstråk bör ha direkt koppling till kvarterets samlingsstråk och till busshållplatser och taxiangöring etc. Samlingsstråkens korsningar utgör särskilt intressanta sociala knutpunkter och föreningslänkar mellan kvarter och stadsdelar. Kontaktpunkter mellan samlingsstråk och bilangöring är också viktiga.

Principen med samlingsstråk visar sig ofta ekonomisk genom att gångstråkens antal och spridning begränsas, belysningen kan samordnas med entrebelysningar och renhållning, snöröjning, sandning etc underlättas.

Att samla gåendet och de många mänskliga förehavandena till mera aktiva stråk ger samtidigt mera lugna områden för avskild utevaro och boende. Man kan alltså i sin närmiljö närsomhelst välja mellan gemenskap och avskildhet.

Kollektivtrafiken

En väsentlig fråga för många av de socialpolitiska mål vi strävar mot i samhällsplaneringen är en förstklassig kollektivtrafik som gör samhället och dess omgivning lätt och snabbt tillgängliga för alla. Därvid är gångavståndet till hållplatser en mindre *kritisk planeringsgrund* än *turtäthet och bekvämlighet*. Dessa kan endast uppnås om förbättringarna av våra befintliga samhällen och vårt nybyggande inriktas mycket mer än tidigare på att tillgodose kollektivtrafikens betingelser. Annars får man de problem vi har idag med långa vänt- och restider för åtskilliga medborgare. (Nya tekniska trafikmedel är ännu långt borta.) Lyckligt nog sammanfaller kollektivtrafikens betingelser tämligen nära med gångtrafikens till vilken den bör anslutas mycket nära: Gena vägar, stort befolkningsunderlag, nära anslutning till uppsamlade gångstråk, gemensamhetsanläggningar, ar-

=====
En väsentlig fråga . . . är en förstklassig kollektivtrafik . . . Därvid är gångavståndet till hållplatser en mindre kritisk planeringsgrund än turtäthet och bekvämlighet.
=====

betsplatser, lek- och rekreationsområden och "örörda" naturområden. Naturligtvis bör så många som möjligt ha nära till hållplatser. Därvid är medianavståndet viktigare än längsta gångavstånd (även om detta senare också bör hållas under uppsikt).

Blanda boende, utbildning, arbete och fritid

Livet i det moderna samhället har för mycket delats upp i separerade funktioner med alltför skarpa gränser och skillnader. *De flesta lever ett ganska uppdelat liv där sova och äta har sin plats, där resorna är långa och tråkiga, där arbetet är mödosamt och oinspirerande, där utbildningen är hård gallring och fritiden blir något som man kräver som kompensation men inte alltid vet vad man skall göra med.* Detta orsakas huvudsakligen av förhållanden som bebyggelseplaneringen inte råder över men återspeglas tydligt i de hus och städer som vi byggt sedan trettioalet och som nu konserverar ett förhållande vi inte längre önskar och som vi måste bygga bort. Framförallt om vi önskar våra barn, våra äldre, de handikappade, hemmafruarna och andra hemmavarande en mer fullständig tillvaro. Därför måste funktionerna blandas så långt det är möjligt i våra nya hus och städer. Vi måste också reparera trettioalets inflytande i befintliga miljöer. Detta är en väsentlig fråga både för personlighetsutveckling och sociala relationer.

Att föra in arbetsplatser utöver dem som ingår i kommunens serviceanläggningar (cirka 25 % av alla arbetande inom ett stadsdelsområde) innebär dock avsevärda problem som bebyggelseplaneringen och kommunen sällan råder över. Den fysiska planeringen bör däremot förutse utrymmesreserver och använda organisationsmönster som är tåliga för förändringar. Därvid förefaller bandstaden och rutnätsstaden (med kilometerstora rutor) vara att föredra. Centraliserade strukturer där servicenivåerna låsts en gång för alla är riskabla. I övrigt kan förväntas att företagsvärlden snart på allvar skall upptäcka den kommersiella och mänskliga fördelen med små självstyrande arbetsgrupper. De kan vara relativt obundna av lokalisering på samma ställe. *Kommunen kan här före-*

De flesta lever ett ganska uppdelat liv där sova och äta har sin plats, där resorna är långa och tråkiga, där arbetet är mödosamt och oinspirerande, där utbildningen är hård gallring och fritiden blir något som man kräver som kompensation men inte alltid vet vad man skall göra med.

gå med gott exempel genom att dela upp sina serviceanläggningar i små enheter. Särskilt viktigt är skolan som mer än nu borde integreras i sina stadsdelar genom att bebyggelsen inlemmas i övrig bebyggelse och öppnar sig mot de uppsamlade gångstråken. Den hårdgjorda delen av skolgården kan ingå i gångmiljön medan idrottsplaner och dylikt läggs till bostadsområdenas friytor. Genom detta och en mera flersidig, praktisk användning av skolans anläggningar för vuxenutbildning, fritid och rekreation kan skolan bli ett verksamt medel för att öka kontaktytorna mellan olika samhällsgrupper.

Ett inspirerande och framåtsyftande exempel på blandning av boende och utbildning som även kan gälla framtidens arbete är "korrespondensuniversitetet" i Milton Keynes, England. Detta universitet tillhandahåller förstklassiga universitetskurser för audiovisuella hjälpmedel. Universitetets 35 000 studerande sitter framför sina TV-apparater eller andra hjälpmedel hemma eller i skollokaler över hela landet och studerar. En efterföljansvärd integration för all privat, kommunal eller statlig företagsamhet.

Men även fritidsverksamheterna måste vävas in i boendet. Förhållandevis få har möjlighet till dubbel bosättning eller är bilägare. Förstklassiga fritidsområden och anläggningar krävs "inpå" husknuten. Här är de gängse planmönstren mycket undermåliga. Mycket sällan kan man spänna på sig skidor hemmavid. Olämplig bebyggelsegruppering och utspridda och avskärande, bullriga trafikleder är de vanligaste hindren. Ändå kan man visa att en förnuftig planering med gängse exploateringsgrad ger bättre möjligheter. *I den fysiska planeringen kan alltså mycket göras eller åtminstone förberedas för att blanda boendet, utbild-*

Ibland anstränger de vuxna sig riktigt och gör rena små tivolianläggningar av lekredskap. Detta är nästan så långt ifrån personlighetsutvecklande åtgärder som man kan komma.

ningen, arbetet och fritiden till en mer sammanhållen helhet.

Staden och landet

Den som med vakna ögon iakttar barnens lek i moderna bostadsområden och stadsdelar upptäcker snart hur torftig och litet utvecklande dessa miljöer är: den pliktskyldiga sandlådan och några standardbetonade lekredskap. I övrigt portgångar, raka gångvägar, taggiga buskar, små trädplanter och rektangulära gräsmattor som man helst inte bör beträda. Ibland anstränger de vuxna sig riktigt och gör rena små tivolianläggningar av lekredskap (Orrleken, Karlstad). Detta är nästan så långt ifrån personlighetsutvecklande åtgärder som man kan komma. Barnet får mycket små möjligheter att växa in i sociala roller eller att umgås med naturen så att man på djupet upplever naturens mysterium och ordning. *Är det underligt att sådana barn blir vuxna som har svårt med sina sociala relationer och som missbrukar naturen och tror att man kan sätta sig över de ekologiska sambanden?*

Om vi istället gör stadsdelar och städer där varanda vrå präglas av många olika människors förhållanden får barnen ideligen nya upptäckter och får nya lärdomar psykiskt och socialt. Hela staden blir lekplats och färre egentliga lekanordningar behövs¹⁾. (Barnen är själva inte så intresserade av de lekredskap vi ger dem. Det visar ett experiment i Landskrona där barnen själva fick forma sina lekplatser.)

Om naturen skall kunna fungera som daglig lekplats krävs att den ligger nära till och har rejäla dimensioner. Ett bra komplement är bondgården och stadsparken. Naturen skulle också kunna "krypa in bland husen" om man bygger i mindre enheter som omsorgsfullt passas in i naturen, d v s den befintliga marken och växtlig-

Det är den moderna produktionsapparaten som skall anpassa sig, inte naturen eller människan.

heten. Det skulle bidra till individualitet i varje vrå av staden. *Det är den moderna produktionsapparaten som skall anpassa sig, inte naturen eller människan.*

Vad som ovan sagts om barnens förhållande till staden och naturen gäller också de vuxna. Om staden blir fullständigare som social organism och naturen kommer närmare husknuten behövs inte så många aktivitetsanordningar och fritidsanläggningar.

Planeringen bör därför inriktas på att staden och naturen kompletterar varandra mer än tidigare.

Om bebyggelsen grupperas så att man i vissa delar får tätare mellan husen och följer de principer som redovisats under rubrikerna: BYGGNADERS GRUPPERING, GÄNDETS ORGANISATION, KOLLEKTIVTRAFIKEN och BLANDA BOENDE, UTBILDNING, ARBETE OCH FRITID, upplevs staden som en socialt mera förtätad miljö, åstadkommen av människor medan naturen utanför upplevs som landet, om mark och växtlighet lämnas så orörda som möjligt eller används för jordbruk.

Både för barn och vuxna är det betydelsefullt att staden tillhandahåller en socialt förtätad och inspirerande miljö och att landet får rejäla dimensioner och ligger så nära att man från staden kan blicka ut i det och att det dagligen kan fungera som lekplats och för rekreation.

Variation i miljön

En enformig miljö med mekanisk upprepning av likartade delar är riskabel för den mentala hälsan. *Helst bör den fysiska miljön vara sådan att ingen*

En enformig miljö med mekanisk upprepning av likartade delar är riskabel för den mentala hälsan.

¹⁾ Se M 70 Rapport 6, sid 71—73.

plats är den andra lik och att denna variation är genuin, dvs genom varierande funktioner t ex omväxling av bostäder, arbetsplatser, gemensamhetsanordningar, fritidsanläggningar etc och genom att många olika individer och grupper medverkar i miljöns tillblivelse och ständiga förändring, sätter sin personliga prägel på den. Icke genuin variation uppstår lätt om en eller ett fåtal personer försöker åstadkomma dessa variationer på ytan, genom design. Det är lika förödande på miljön som en mekanisk upprepning av likadana huselement eller byggnader.

En väsentlig förutsättning som mer bör tas tillvara är den befintliga terrängen, växtligheten, utsikter och andra specifika egenskaper. Modern planering och modernt byggande har starka tendenser att nonchalera dessa kvaliteter. De kan sedan inte återskapas eller ersättas med konstlade medel. Det är t ex lång "leveranstid" på stora träd.

En annan väsentlig faktor för att få variation har tidigare berörts: bebyggelsens gruppering i artskilda enheter.

Ännu en väsentlig faktor: variationen mellan glest och tätt. Om byggnader placeras på likartat avstånd från varandra uppstår lätt intrycket av enformighet och även en exploatering av 100—150 rumsenheter per hektar kan då upplevas som för tätt, för mycket folk på samma plats. Om tätheten mellan byggnaderna varierar så att byggnaden på ena sidan ligger nära grannhus, men på den andra långt ifrån, uppnås dels en variation, dels intrycket av både täthet och rymlighet i miljön.

Bevaka segregationsfenomenet

Segregation kan t ex uppstå

om avståndet mellan olika samhällsdelar är stort
om man bygger i stora enheter

om hustypsvalet är ensidigt

om bostadskostnaderna begränsar valet

om miljön utsätts för störningar

om den kollektiva trafikbekvämligheten är låg

om serviceanläggningar är ensidiga eller saknas

om miljön är ofullständig eller undermålig i förhållande till vad som är gängse.

Förbättra det nuvarande samhället och bygg ut det gradvis

Hittills har man vid utbyggnad av samhällen ägnat sig huvudsakligen åt nybyggeri på nya områden. De befintliga samhällsdelarna har nära nog glömts bort trots att de ständigt behöver förbättras för att hålla jämn takt med de nya.

Dessutom har man byggt nytt i tämligen stora enheter. Det har bidragit till att de nya områdena fått ensidig befolkningssammansättning och isolerat förhållande till de äldre miljöerna. En form av segregation.

Därför föreslås följande nya procedur:

att det befintliga samhället diagnostiseras varje år med hjälp av i denna rapport anförda principer och mönstermetoden så att man får veta vad som fungerar och vad som inte fungerar, vad som är bra och vad som är dåligt

att inget nybygge får förstöra något som är bra
att inget nybygge får byggas om det inte samtidigt reparerar något i sin omgivning som är dåligt
att all utbyggnad skall ske i små enheter där några ges rum inom det befintliga samhället och andra i omedelbar anslutning till det

att utbygget med andra ord sker i anslutning till befintliga samhällskärnor.

Härigenom förändras den fysiska och sociala miljön gradvis. Både den fysiska miljön och de sociala mönstren behöver tid på sig för att utvecklas.

Dessa är de principer som bättre än nuvarande planeringsmetod garanterar att samhället i varje utbyggelseskede är så bra som möjligt och ständigt förbättras. Utbyggandet kan också stoppas när som helst eller dras ner till vilken nivå som helst utan att resultatet blir ett halvfärdigt samhälle — som får vänta på sin fullbordan.

Rekommendation

Alla planerare, beslutsfattare och byggare, som påstår sig vilja sätta människan i centrum, rekommenderas att begrunda ovanstående och genomföra så mycket som möjligt i aktuell planering och bygghet. Alla erfarenheter på tillämpning av ovanstående och alla synpunkter och kritik emot ses tacksamt.